

STEVKA S. ŠMITRAN*
Università degli Studi di Teramo
Italia

PREVOD KAO TEMELJ KULTURE JEDNOG NARODA**

U radu se govori o današnjoj situaciji srpske književnosti u prevodu i o njenom poređenju sa prevodima kada je bila u tokovima evropske kulture, za kojom u poslednjim decenijama zaostaje. Istraženi su motivi tog kašnjenja, koji su nastali iz političkih i ekonomskih razloga, ali i iz kulturnih, u kojima književnost nije više pokretač društva. Govori se o autoru prevodiocu i o Andrićevoj poeziji koja je nađena u rukopisu i štampana u prevodu na italijanski i u ovom eseju se, prvi put, objavljuje na srpskom jeziku.

Cljučne riječi: srpska poezija, prevod Andrićeve poezije na italijanski, interlingvistička komunikacija

Epoha metanastaze naroda u kojoj živimo produžetak je postliberalizma i postetičkog svijeta i već ocrtava novi poredak u evropskoj politici, dok su neizvjesna predviđanja kakav će efekat ostaviti na kulturu zemalja iz kojih se odlazi kao i na kulturu zemalja u koje se dolazi. Biblijska seoba naroda ovakvih dimenzija nezapamćena je u istoriji čovječanstva i ona će se neminovno suočiti sa dinamičnošću kulture koja je glavni pokretač svakog društva. Ovo je zasad hronika savremenog društva i proći će dosta vremena da ti događaji uđu u istoriju, čije posljedice nije moguće predvidjeti. Balkan, koji je u minulom ratu prošao kroz sve oblike užasa, još uvijek rješava probleme koje je hegemonija velikih sila pogrešno protumačila i otpisala u korist potražnje nejasno definisanih geografsko-istorijsko-jezičkih prevazilaženja, smatrajući ga pograničnom regijom Evrope. Sada je svjetski po-

* ssmiTRAN@unite.it

** Profesoru dr Slobodanu Ž. Markoviću, u spomen, zahvalna za konsultacije povodom magistarske teze „*Knjiga o Mikelandelu*” u okviru poetike Miloša Crnjanskog – koju sam odbranila 1988. god. pred komisijom koju su sačinjavali i prof. dr Miloš I. Bandić i prof. dr Dimitrije Vučenov. Knjiga je objavljena 1988. i bila zapažena kao jedna od najznačajnijih publikacija za tu godinu.

redak u globalizaciji i svako njeno poimanje svodi se gotovo isključivo na ekonomsku krizu u kojoj je, međutim, drastično ugrožen i sistem kulture jednog naroda i mogućnost njenog pronosjenja u druge kulture. U današnjem svijetu u kojem su dominantne ekonomske i političke državne forme, kultura je na marginama i pretpostavke o vodećoj moralno-etičkoj misli za rješavanje problema, nisu vidljivi. Kultura koja je uvijek bila preteča epohalnih događaja, svojim mnogobrojnim i raznovrsnim formama izražaja zatajila je, i na mondijalnom, i na evropskom, i na balkanskom planu. Kultura se danas vidi iz profila.

U konkretnom slučaju, raspad Jugoslavije, završetak ratova, mirovni sporazumi i nove granice, ostavili su iza sebe niz neriješenih pitanja među kojima su najvažnija ona koja se odnose na identitet, jezik i književnost. Ubjeđenje i navika da se sopstveni jezik smatra „do groba”, ili kao „jedino čovjekovo vjenčanje”, nije više validno? Treba se ovdje podsjetiti da je jezik kojim su govorili naši preci opstao pod turskom vladavinom pet vijekova, a književnost se u narodu prenosila sa koljena na koljeno. Datum kada je usmena književnost, prevodima evropskih romantičara na italijanski, njemački, francuski, engleski, stala uz rame sa tim književnostima, ostala je svijetla tačka u kulturi južnoslovenskih naroda. Od tih prevoda se odmjera kulturalna baština, unazad i unaprijed: prvo pismo u IX vijeku; *Dušanov zakonik* (1349) – jedan od najvažnijih ustava srednjovjekovne Evrope; procvat narodne književnosti (XIII–XIX); književnost renesanse XV–XVI vijek; Vukov prevod *Novog zavjeta* (1847); ratifikacija i unifikacija srpskog i hrvatskog jezika u Beču 1850; XIX vijek i prevodi evropskih romantičara narodne poezije na italijanski, njemački francuski, engleski; prevodi Dantea i Šekspira u XIX vijeku; Nobelova nagrada Ivi Andriću 1961. godine.

Ovaj okvir je svakako mnogo širi, ali potreba da se siježno pomenu najznačajniji periodi jugoslovenskih književnosti ima ovdje zadatak da označi etape kada su istorijski te književnosti bile reprezentativne. Valja ovdje napomenuti da je jugoslovenska književnost između dva rata bila u tokovima evropske književnosti, da su uzajamno prevedene i kritički proučavane. Kasnije, kada je Ivo Andrić dobio Nobelovu nagradu, bio je već preveden na najznačajnije jezike, što je podatak i te kako značajan u poređenju sa današnjom situacijom, u kojoj je vidljiv nedostatak bilo kakve kulturne politike.

Moglo bi se učiniti da sve što je prethodno rečeno zvuči anahronistično jer svodi pojam kulture na pojam nacionalne kulture gdje se kolektivni identitet nalazi u ambivalentnoj poziciji – gubitka stečenih znanja i istorijsko-lingvističkih dostignuća koji su se razvili na zajedničkoj duhovnoj osnovi i jednu novu situaciju u kojoj se svijest o sopstvenoj nacionalnoj kulturi potencira do ekstremnih tačaka. Nastupile su nacionalne kulture koje su napustile idejnu snagu i, u većini slučajeva, počele da se razvijaju pod okri-

ljem ideologije. Čemu to vodi, ako ne izostajanju iz svjetskih tokova koji su u prošlosti bili nepoznati jednoj tako opštepriznatoj kulturi, kao što je bila jugoslovenska. Oni koji su se školovali i čitali za lektiru srpske i hrvatske pisce i koji ih poistovjećuju sa junacima njihovih romana, ne vide afinitet sadašnjih političkih i kulturnih predstavnika prema sopstvenoj bogatoj baštini. Južnoslovenski narodi pripadaju civilizaciji u kojoj se istorija naslijeđuje. Ta naslijeđena tragičnost kao da je vremenom obnavljala duhovni i kulturni život naroda koji ima potrebu, kako kaže Miodrag Pavlović, „da ga vidi neko izdaleka”. U toku Prvog svjetskog rata književni život južnoslovenskih naroda nije prekinut, što je doprinijelo da se ta književnost nađe u tokovima evropske avangarde tokom čitavog njenog perioda i da u njoj ostavi značajne tragove svoga postojanja.

U današnjem svijetu globalne kulture potrebno je ispitati kakav je njen uticaj na srpsku kulturu i kako se srpska kultura karakteriše u tom kontekstu. Osim toga, uzajamni odnos kulture i književnosti i svekolika njihova značenja su značajan faktor za nacionalne kulture, a pitanje je koja su to danas aktuelna razmatranja i adekvatne metode koji se bave proučavanjem prelaska nacionalne na univerzalnu književnost, ako se sagledaju sa prevodilačke tačke gledišta. Kulturološki značaj prevoda je jedno od centralnih pitanja književnosti, naročito kod malih jezika koje je, u zavisnosti od društveno-istorijske situacije, podložno promjenama. Tako se dešava da se u izvornoj kulturi estetsko prihvatanje sopstvene istorije i tradicije ne prihvata kao model ili se čak mijenja i stvara novi, što svakako negativno utiče da se sačuva kodeks koji je značajan za prevod. Postoji, zatim, niz pitanja koja se odnose na književnost koja se prevodi i u vezi s tim, kako se prevodi, šta je u njoj reprezentativno i književno-nacionalno. U suštini, da li je srpski narod, preko prevoda, povezao tradiciju i mitologiju sa budućnošću, da li je u stanju da današnjim instrumentima, eruditski „utiče” na sopstvenu prošlost? Estetsko je prepoznavanje a ne rušenje sebe, a takvih slučajeva je, kao što je poznato, dosta zabilježeno. Oni su svakako posljedice novonastalih društveno-istorijskih promjena koje su neminovno modifikovale srpsku kulturu.

Podsticaj za razmišljanje u ovom pravcu zasniva se na ličnom iskustvu, na prevođenju poezije sa srpskohrvatskog i srpskog na italijanski jezik, od čega ću navesti samo važnije: *Jugoslovenske narodne pripovijetke* (*Racconti popolari jugoslavi*, 1988); *Antologija poezije bivše Jugoslavije* (*Antologia della poesia dell'ex Jugoslavia*, 1996); Ivo Andrić, *Izabrane pjesme* (Ivo Andrić, *Poesie scelte*, 2000); Miodrag Pavlović, *Poslednji ručak* (Miodrag Pavlović, *L'ultimo pranzo*, 2004); *Antologija savremene srpske poezije* (*Antologia della poesia contemporanea serba*, 2007). Radi se o takozvanom „naučno-emotivnom prevodu”, od strane pjesnikinje i spisateljice. Kao pjesnikinji i spisa-

ljici bilo mi je veliko iskušenje prevesti i predstaviti italijanskoj publici prvi prevod poezije Ive Andrića i Miodraga Pavlovića. Prenošenje duha jednog jezika u drugi, i pomisao da pjesnik-prevodilac u toj sponi može da ima veliku ulogu, bili su mi glavni podstrek i velika odgovornost. Podsjetimo se samo koliki su doprinos prevoda na srpski jezik ostvarile *Antologija kineske lirike* i *Pesme starog Japana* Miloša Crnjanskog, ili poznati prevodi svjetskih pisaca: Platona u prevodu Šelija (Percy Shelley), Vergilija (Virgilio) u prevodu Valerija (Paul Valéry), Blejka (William Blake) u prevodu Ungaretija (Giacomo Ungaretti), Poa (Edgar Allan Poe) u jeziku Malarmea (Stéphane Mallarmé), Nervalu (Gérard de Nerval) u prevodu Eha (Umberto Eho), Konrada (Joseph Conrad) u prevodu Žida (André Gide), ili I. V. Lalića u prevodu Simića (Charles Simic) i Simića u prevodu Lalića, samo da pomenem neke od pisaca čiji su prevodi ušli u istoriju prevodilaštva.

Nadalje, treba imati u vidu da su prevodilačka vještina i tehnika usko vezane za teorijsku literaturu koja se bavi ispitivanjem jezika i primjenom jezičkih normi u kojoj su jezik i mit osnovne forme jedne kulture. Ti tekstovi daju opšte definicije i karakteristike dobrog prevoda koji se zasniva na odnosu između autora i prevodioca i između teksta i prevoda. Svako čitanje disciplinovano je udžbenikom, nekom vrstom vodiča po kojem se čitalac upravlja. Svaki prevod je, međutim, udžbenik sam za sebe. Književno djelo i kad se piše i kad se prevodi, postaje kolektivno djelo koje nosi tragove izuzetnog književnog značenja i može da utiče na njegov veći ili manji uspjeh. Prevod je vid interlingvističke komunikacije čije proučavanje postaje aktivno najviše u epohama velikih ekonomskih i društvenih promjena, političkih i religijskih prevrata. Tako se desilo da je poslije Drugog svjetskog rata došlo do preokreta u proučavanju jezika, u čemu su veliki značaj odigrali kibernetika i automatski prevod. Razmatranja u ovom pogledu odnose se prvenstveno na proučavanje funkcije koju prevod vrši u kulturi i društvu u datom istorijskom trenutku. Teoretski tekst o prevodu *Reći skoro istu stvar* (*Dire quasi la stessa cosa*) Umberta Eha postao je savremeni „sadržaj” dosadašnjih naučnih saznanja o prevodu, i istoriji prevoda, prevedenog autora i prevodioca. *Reći istu stvar* je uspješna definicija koja „objašnjava”, i teoretski i praktično, umjetnost prevoda:

„Dakle prevod znači razumjeti unutrašnji sistem jednog jezika i strukturu teksta datog u tom jeziku i načiniti duplikat tekstualnog sistema koji, *po nekom opisu*, može da proizvede analogan efekat kod čitaoca, na semantičkom i na sintaksičkom planu, kao i na stilističkom, metričkom, čulnosimboličnom, a isto tako i naročitim efektima zanosa, kojima stremlje originalni tekst.” (Eho 2003: 16)

Jedan od aspekata koji u prevodu prevazilazi susret jezika i u nekom smislu rezimira dosadašnja teoretska proučavanja i daje šire dimenzije prevoda jeste tvrdnja da je "svaka civilizacija rođena iz jednog prevoda" (Folena 1991: 72). Najbolji primjer za to su rimski pisci, kao što su Livio Androniko (Livio Andronico) koji je preveo *Odiseju*, Enije (Ennio) koji je preveo Euripida, koji su svojim prevodima na latinski, započeli proces romanizacije grčkog jezika i stvorili jedan novi jezik.

A da bi se prevod u potpunosti shvatio kao temelj kulture jednog jezika, kao proces kreativnosti, treba razgovor vratiti na istoriju prevodilaštva, na Cicerona, i na njegov *De optimo genere oratorum*, koji je preteča slobodnog prevoda: „Preveo sam od dva najelokventnija antička govornika, dva govora veoma poznata i antitetična, od Eschina i Demostena. [...] Nisam u njima htio da prevedem riječ po riječ, već sam sačuvao sve karakteristike i svaku ekspresivnu efikasnost samih riječi” (Cicerone 1973: 34). Isto će reći i Oracio (Orazio) u svom djelu *Ars poetica*: „Nec verbo verbum curabis reddere fidus interpret” (Orazio 1992: 474), kojim je prevođenje definisano kao kreativni akt. Ostalo je, međutim, sve do danas otvoreno pitanje o izboru i upotrebi „doslovnog” i „slobodnog” prevoda.

Tekst koji je oduvijek bio kontroverzan predmet razmatranja u oblasti prevodilaštva je svakako *Biblija*, a prije svega prevod *Vulgate*¹ sv. Đirolama koji je nastao u zakrilju rimske crkve kojem su se usprotivili pripadnici drugih Crkava, kritikujući ga kao „infedele” (nevjeran), zato što nije bio „doslovan” prevod. U svoju odbanu napisao je *De optimo genere interpretandi* i, citirajući Cicerona – „non verbum verbo redere, sed sensum”, argumentovao je svoj prevod koji je, na kraju, poslužio unifikaciji Zapadne crkve.

Prvu modernu raspravu o prevodu, pod naslovom *De interpretatione recta*, objavio je Leonardo Bruni 1420. godine, a njen značaj je u tome što je autor prevodioca prvi put kvalifikovao kao pisca, a prevod nazvao kreativni akt. Umberto Eco u svojoj knjizi ističe onaj dio u kojem Bruni govori da prevodilac „mora da ima dobro čulo i da mu povjeruje da ne bi pokvario i poremetio to što je (u jednom tekstu) elegantno, i sa ritmom izraženo” (Eco 2003: 68).

Potrebno je, i u ovako kratkom pregledu, pomenuti Luterov prevod *Biblije*, nastao kao težnja reformatora jezika da omogući da tekst bude dostupan masama, na narodnom jeziku. Nije se držao ustaljenog principa nego je u prevođenju miješao slobodan prevod sa doslovnim, a ponekad je

¹ *Vulgatu* je sastavio i kanonski uredio, pa se ona u raznim prevodima širila svijetom, sv. Đirolamo (Gerolamo/Girolamo) 347–419/430. Prevod je sa hebrejskog a ne sa grčkog, što je moglo da utiče na udaljavanje Zapadne crkve od Istočne, koja se, kako je poznato, zvanično služila grčkim tekstom. To je, do danas, jedini autorizovani tekst do danas u svim zemljama latinskog i neolatinskog jezika, i njemačkog kasnije.

dao samo smisao. Nastala izvan *imprimatur*-a rimske crkve, Luterova *Biblija* nije postala crkvena knjiga, već je ostala značajna za njemački jezik.

U XVIII vijeku prevodi grčke književnosti u Njemačkoj, sa Šlegelom i Humboltom, kao najznačajnijem teoretičaru, postaju „nacionalna književnost”, a jezici u dodiru stvaraju „viziju svijeta” (*Weltanschauung*) u kojem svaki jezik „izražava jedinstvenu viziju svijeta sopstvenog naroda u kojem je nastao” (Humbolt 1991: 15).

Teorije prevođenja u XX vijeku razvile su se pod uticajem modernizma i avangarde, kada je poezija obnovila jezik i postala predmet teoretskog proučavanja. Čuveni esej *Zadatak prevodioca (Il compito del traduttore)*² Valtera Benjamina (Walter Benjamin) je možda prva sistemačna studija koja se dotakla različitih aspekata u prevođenju. Razjašnjene su neke osnovne smjernice od onog da „nijedan prevod ne bi bio moguć kad bi u svojoj krajnjoj suštini imao cilj da bude sličan sa originalom” (Benjamin 1962: 41), onog koji definiše prevod „samostalno djelo pa se i zadatak prevodioca treba da shvati kao zaseban i potpuno različit od pjesnika” (1962: 46), pa do prevoda koji „preživljava original” i koji može da opstane kroz mnogobrojne prevode koji se vremenom mijenjaju. Ispitujući problem jezika „sa” i „na” koji se prevodi, Benjamin citira djelo Rudolfa Panvica (Rudolf Pannwitza) *Kriza evropske kulture (Crisi della cultura europea)*, u kojem autor tvrdi da i najbolje verzije prevoda polaze od lažnog principa, budući da imaju namjeru da *germanizuju* hindi, grčki, engleski, umjesto da pohindiziraju, pogrče, poenglenišu njemački što je, kako smo i sami svjedoci, i danas aktuelno.

Ovim opštim pregledom imali smo namjeru da preispitamo da li se kultura prevodilaštva vremenom izmijenila i da li su kod malih naroda i jezika monumentalni prevodi, koji su determinisali nacionalnu kulturu, uticali da se ona prepozna i stavi u kontekst univerzalne svjetske kulture, i kolika im se pažnja danas posvećuje. Svaki prevod kada se realizuje uspostavlja novi kontakt i ostvaruje kontinuitet u malom jeziku kao što je srpski koji, kao i svi mali jezici, stoji na marginama evropske kulture gde danas traži svoje mjesto. U XIX vijeku se ta ista Evropa, s pravom nazivala „učena Evropa”, jer je pokazala interesovanje za sve narode i civilizacije. Možda je takva percepcija za „druge” sada već samo sjećanje. Očevici smo seoba ljudi sa raznih kontinenata i iz raznih kultura koje su nepoznate civilizovanoj Evropi, a znamo da je takav susret neminovno bolan i dugotrajan. Ali, ova- kvo razmatranje o ulozi prevoda sopstvene književnosti može da se ostvari samo ako i druge književnosti prevodom uđu u nacionalnu kulturu. Jer, isto kao što je važan prevod sopstvene kulture, važan je i prevod drugih kultura u nacionalnoj.

² Esez Valtera Benjamina, *Il compito del traduttore*, pisan je 1923, a objavljen dvije godine kasnije, kao predgovor za prevod Boderove knjige *Tableaux parisiens*.

Ne možemo da ne pomenemo značaj Vukovog prevoda *Novog zavjeta* 1847. godine na narodnom jeziku. U mom eseju *Vukov prevod 'Novog zavjeta': kulturna i teološka trajnost* (Šmitran 1997: 123–130) pokušala sam da prikažem razloge istorijskog zakašnjenja srpske kulture za evropskom u tom pogledu, kao i kulturni značaj koji je prevod dao srpskoj kulturi (Šmitran 1997: 123–130). Vuk je već bio u srpskoj kulturi izdao gramatiku, rječnik, narodne pjesme, a sa prevodom *Novog zavjeta* idealno je povezao svoj narod sa ostalim hrišćanskim svijetom. Vukovi kritičari upoređivali su prevod – koji je pisan na maternjem istočnohercegovačkom dijalektu štokavskog narječja – i istraživali djela kojima se služio, pri čemu neki tvrde da se služio *Vulgatom* (Šmitran 1997: 126), neki da se strogo držao prevoda Martina Lutera, koji je i sam „nosio vrlo živu ljubav prema narodnom jeziku”³, mada u svjetlu današnjih saznanja preovlađuje mišljenje da se Vuk u prevodu najviše služio ruskoslovenskom podlogom. Proučavajući bogatu korespondenciju, ukupno sedam hiljada pisama, od čega je oko dvije hiljade Vukovih, može se pratiti, naročito u pismima koje je Jernej Kopitar uputio Vuku, kako je došlo do ideje za prevod „kome još nema ravna kod drugih naroda” (Dobrašinović 1980: 124). U stvari, Kopitar je još 1815. godine pisao Vuku da će „morati prevesti na srpski jezik” *Sveto pismo* „jer jedino onaj ko do kraja istraje biće blažen” (Karadžić 1988: 226). Borba za objavljivanje prevoda trajala je od 1820. do 1847. godine – do izlaska iz štampe, kada se Vukovom prevodu usprotivila pravoslavna crkvena hijerarhija, izdajući proglas kojim se zabranjivala prodaja knjige. Značaj Vukovog prevoda „knjige nad knjigama” ogleda se u kontinuitetu prepisivanja sakralnih simbola na tek kodifikovani narodni jezik u kojem preovlađuje kolektivna svijest. To je potvrdilo njegovu konkretnost u odnosu na *Sveto pismo* na drugim jezicima, a Vuka priznala kao posrednika između kulturne i teološke trajnosti svoga naroda i drugih naroda. Kakavgod bude bio odnos prema Vukovom djelu u budućnosti, ostaje činjenica da se zvučnost srpskog jezika mogla čuti, samo u Vukovo vrijeme, po salonima Vajmara, Beča, Trsta, Sankt-Peterburga samo (Šmitran 1997: 129).

Kao što se predugo čekalo na prevod *Novog zavjeta*, isto tako se predugo čekalo i na prevod Dantea. U različitim istorijskim periodima, od XVI do XIX i XX vijeka, objavljavani su pokušaji prevoda pojedinih pjevanja *Božanstvene komedije*. U mom eseju *Dante nelle traduzioni croata e serba* (Šmitran 2014: 55–70) prikazan je istorijat prevodilaca koji su se okušali na tom nimalo lakom zadatku. Prethodno je rečeno da su južnoslovenski narodi pod

³ Teza da je za Vukov prevod bio presudan prevod Martina Lutera zasnivana je na činjenici da mu je novovisokonjemački bio mnogo pristupačniji i razumljiviji od staroslovenskog i ruskoslovenskog. Sigurno ga je i J. Kopitar upućivao u tome pravcu, i to je jedna od racionalnih nota celog ovog poduhvata (up. Grickat 1963: 221).

okupacijom Turaka bili isključeni iz evropske kulture, ali to ih nije omelo, svakako i zbog geografske blizine, da interesovanje za Dantea započne dosta rano. Prvo pjevanje *Božanstvene komedije* načinio je Marko Marulić čime je dao impuls hrvatskom jeziku na leksičkom i sintaksičkom planu. U vijeku prevoda i velikog interesovanja za prevode jugoslovenske narodne poezije i prelaska sa govornog na pisani jezik Srba i Hrvata, ako sa jedne strane ima autoreferencijalni značaj, sa druge ispunjava vjekovnu prazninu koja im je omogućila da se koriste prevedenom književnošću. Ono što je bilo jasno u dugim stoljećima parcijalnog prevoda Dantea na hrvatski i na srpski, pitanje zašto nije bilo ni „hrvatskog Dantea” ni „srpskog Dantea”, vremenom je postajalo sve više, ne samo pitanje jezika, već i stvar nacionalnog ponosa. Problem je nastao kada su se u tradutološkoj nauci javila pitanja o tome koliko je bio adekvatan lingvistički fond srpskog i hrvatskog jezika u odnosu na italijanski, što je stvar interpretacije i jezičkih korespondenata. U nekom smislu radilo se o jednoj manjini koja je čitala Dantea u originalu i koja je, u nekom smislu, pokazivala nesigurnost pri upotrebi novonastalog jezika kojim se narod služio. Hronologija prevođenja Dantea trajala je dugo u dvama jezicima i moguće je izdvojiti tradutološki poduhvat Mihovila Kombola koji je od 1928. do 1960. preveo *Božanstvenu komediju*, kada su posthumno objavljena, sa dodatkom *Raja*, pjevanja od XVIII do XXXIII, čiji je prevodilac pjesnik Olinko Delorko. Razlozi zbog kojih se toliko insistiralo da se dobije prevod Dantea na srpskom i hrvatskom, vezani su za jezik. Da li su imali sva izražajna sredstva da prevedu Danteov jezik – zanemarujuće je pitanje kad se pomisli koliko su ti prevodi obogatili i proširili te jezike, a tako isto je važan i obrnuti proces, da su i srpski i hrvatski jezici uticali na Danteov jezik. Jer, svakim prevodom, i *Božanstvena komedija*, kao i sva djela na kojima se vaspitavalo čovječanstvo, kao da prisvaja jedan novi idiom.

Što se pak, tiče mojih ličnih prevoda, da se vratimo na početak rada, treba dodati da su znanja filološka, komparativna, sintaksička, stilistička, uticala da moji prevodi „nadžive original”. Navešću, koliko je to za jednog prevodioca i autora moguće, da su prevodi u mom slučaju, bili podstaknuti željom da se srpska kultura bolje upozna i da se „nađe” u italijanskom jeziku. Prijedloge knjiga koje sam ponudila izdavačkim kućama sa već gotovim prevodom i predgovorom, bili su reprezentativni za kulturu svog naroda i nisu mogli ostati nepoznati italijanskom čitaocu.

Kao što se moglo vidjeti, ovaj rad je pisan u prvom licu, jer onaj ko je oduvijek nosio Andrića u sebi i preveo ga, nema drugog izbora da se opohodi prema njegovom djelu. Imajući sa Andrićem zajednički bosanski *koiné*, njegovi stihovi su se kao „odmotavali” iz maternjeg jezika i pretapali u italijanski jezik. U Predgovoru (Šmitran 2000: 5–27) sam nagovijestila da sam u poetici Andrića tražila tragove „epskog” i iznašla tematske krugove

koje sam, prisvojene, nosila u sebi, a oni su: bol, koji je i moto knjige („I što pogledam sve je pjesma, i čega god se taknem sve je bol”), usamljenost, melanholija, zaborav, kao i poseban poetski doživljaj rodne Bosne koju je definitivno izcesilirao i koja je ostala njegova intelektualna elevacija. Prevođeci Andrićevu poeziju susreli su se zauvijek jezik na kom sam osjećala i jezik na kojem sam mislila. Uspjela sam da čaroliju jezika prenesem čitaocu jer se o poeziji Andrića i dalje piše. Ono što čini jedinstvenim Andrićev prevod poezije na italijanski je na koricama objavljen prevod nepoznate Andrićeve poezije koju sam pronašla u Arhivu SANU⁴. Budući da nikad dosad nije objavljena na srpskom, ovdje je prepisujem prvi put kao omaž Andrićevoj poeziji, sigurna da će se naći i u prevodu na drugim jezicima.

*Skinite mi aureolu
teška zlata što me peče
prođe život sav u bolu
i samoći, ide veče;
skinite mi aureolu*

*Toglietemi l'aureola
d'oro massiccio che mi pesa
trascorsa è la vita nel dolore
e nella solitudine, scende la sera;
toglietemi l'aureola*

*i dajte mi tihu sreću
da se ide svojim poljem,
kada kući puti skreću,
živi brižno, nada boljem;
oh, dajte mi tihu sreću.*

*e datemi la serena felicità
per camminare sul mio prato,
quando le strade portano a casa
e si vive con trepidazione, sperando in meglio;
oh, datemi la serena felicità.*

*Skinite mi aureolu
strašna zlata što me peče.*

*Toglietemi l'aureola
d'oro puro che mi pesa.*

*Ja sagibam glavu oholu.
Zateć će me sama veče!
Skinite mi aureolu.*

*Io chino la testa fiera.
La notte mi troverà solo!
Toglietemi l'aureola.*

Lipanj 1915, Ovčarevo.

Giugno 1915, Ovčarevo.

Poezija se nalazi na dvadeset šestoj stranici „Malog notesa šarenih stranica (rašivenog)” – 1915–1917 u kojem je Andrić zapisivao svoja preživljavanja po zatvorima i tamnicama. Pisana bez dopuna i precrtavnja, prepoznatljiva je po lirskom idiomu sa metaforičko-simboličkim fondom koji s punim pravom ulazi u kontekst njegove poetike i sastavni je dio njegovog pjesničkog kontinuiteta. Univerzalnost ovih stihova i njihova zvučnost prisutni su i u prevodu na italijanski, preko kojeg otkrivaju vrijednost poezije

⁴ Lični fond Ive Andrića, „Mali notes šarenih korica (rašiven)” – 1915–1917 (I.A. 394).

po onim kodifikovanim mjestima koji se lako pretapaju sa jednog jezika na drugi.

I, na kraju, treba istaći da je malo takvih književnosti kao što je srpska u kojoj je istorija sopstvenog naroda postala analogija individualne biografije, čije iste faze prolazi. Činjenica je i da se u izvornoj kulturi estetsko prihvatanje sopstvene istorije i tradicije danas izmijenilo, što negativno utiče na njeno povezivanje sa prošlošću, kao i na insistiranje da se „vidi” u ogledalu novog vremena. Danas je revizionizam jedan od destruktivnih momenata u kulturi južnoslovenskih naroda koji negativno utiče na interesovanje za jezik i književnost, istoriju i kulturu tih naroda, naročito vidljivim kada se ovi parametri uporede sa periodom kada su jugoslovenske književnosti bile prevedene i zastupljene u svjetskim književnostima. Kao što se i moglo očekivati, to je uticalo na sve manji interes za proučavanje i prevođenje srpske, a i svih drugih književnosti malih naroda, što je vidljivije u epohi komunikacije na jezicima koji su dominantni. Nije teško zaključiti da slučaj kulture u ovakvoj situaciji – moglo bi se pomisliti idealnoj, s obzirom na to da danas mislimo na nekoliko jezika, mada je njihovo poznavanje više razgovorna forma – dovodi do zaključka da se danas mali broj naučnika bavi izučavanjem malih jezika. Ovo dovodi do kulturnog osiromašenja kulture malih naroda koje je vidljivo i kod prevoda kojima se bave ljubitelji jedne kulture i jezika a manje njeni naučnici, jedini koji imaju mogućnost da prevedu jednu kulturu u drugu. Radi se o kolektivnoj svijesti, o civilizaciji jednog naroda koji ima svoju istoriju i književnost koje se interpretiraju sa današnjeg gledišta, ali i sa gledišta njihovog razvoja za koji treba posjedovati naučni aparat. Na kraju bih podsjetila na Miloša Crnjanskog koji je bio spreman da provede čitavu godinu dana da bi našao pravi prevod za prva tri stiha soneta *Vita nova*. Dovoljno je reći da pripadam istoj školi.

Literatura

- Andrić, Ivo. *Poesie scelte*. Prevela Stevka Šmitran. Firenze: Le lettere, 2000.
- Banjamin, Walter. *Angelus novus*, Torino: Einaudi, 1962.
- Cicerone. *Le suddivisioni dell'arte oratoria* (priređio Galeazzo Tissoni), Milano: Mondadori, 1973.
- Dobrašinović, Golub. *Kopitar i Vuk*, Beograd: Rad, 1980.
- Eco, Umberto. *Dire quasi la stessa cosa*, Milano: Bompiani, 2003.
- Folena, Gianfranco. *Volgarizzare e tradurre*, Torino: Einaudi, 1991.
- Grickat, Irena. „Vukov prevod Novog zaveta kao spomenik velikog filološkog nastojanja”, *Južnoslovenski filolog* XXVI 1–2/ 1963/64.
- Humbolt, von Wilhelm. „Introduzione alla traduzione dell'*Agamennone* di Eschilo.” *'Ripae ulterioris amore' traduzioni e traduttori: zbornik radova*. Prir. Giovanna Franci e Adriano Marchetti. Genova: Marietti, 1991: 15–32.

- Orazio. *Tutte le opere*, (Prir. Mario Scaffidi Abbate), Roma: Newton Compton, 1992.
- Miodrag Pavlović. *L'ultimo pranzo*. Prevela Stevka Šmitran. Firenze: Le Lettere, 2004.
- Šmitran, Stevka. „Vukov prevod 'Novog zavjeta'– kulturna i teološka trajnost” 1847. *U srpskoj književnosti i kulturi: zbornik radova*. Prir. Predrag Palavestra. Beograd: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* XLV 1–3/1997: 123–130.
- Šmitran, Stevka. „O nepoznatoj poeziji Ive Andrića iz rukopisne zaostavštine.” *Austrougarski period u životu i djelu Ive Andrića (1892–1922): zbornik radova*. Prir. Branko Tošović. Graz: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität, 2011: 365–375.
- Šmitran, Stevka. „Dante nelle traduzioni croata e serba.” *L' Italia altrove: zbornik radova*. Prir. Danilo Capasso. Banja Luka: 2014, pp. 55–70.

Stevka S. Šmitran

TRADUZIONE COME BASE DELLA CULTURA DI UNA NAZIONE

Riassunto

Nel saggio si parla della situazione nel campo traduttologico della letteratura serba. I problemi politici ed economici degli ultimi decenni hanno ritardato le nuove traduzioni, ma i motivi sono dovuti anche al fatto che la cultura non ha più il ruolo di promotrice nella società. Si parla anche del traduttore autore e della poesia inedita di Ivo Andrić, pubblicata in traduzione italiana e in questo saggio, per la prima volta, in lingua serba.

Parole chiave: poesia serba, poesie di Andrić in italiano, traduzione comunicazione interlinguistica